

Hoe voeden ouders hun kinderen op in tijden van oorlog en ander geweld? Welke eigenschappen en gedragingen van hun ouders helpen kinderen om zich toch zo goed mogelijk te ontwikkelen onder zulke moeilijke maatschappelijke omstandigheden? Wat betekent dat voor de opvang van gevluchte gezinnen? Deze vragen stonden centraal in de Mulock Houwer-lezing 2016.

door **Carla van Os**

Broodje pastrami:

opvoeden in crisistijd

Het luchtalarm klinkt als we op de grote weg rijden, onderweg naar opa Jonathan, een paar kilometer ten noorden van Tel Aviv. Mijn vrouw Sjira manoeuvreert naar de kant van de weg en we stappen de auto uit, met achterlating van de badmintonrackets en de pluimbal op de achterbank. Lev houdt mijn hand vast en zegt: 'Papa, ik ben een beetje nerveus.' Hij is zeven, en zeven is een leeftijd waarop het niet erg cool gevonden wordt om over angst te praten, dus wordt het woord 'nerveus' in plaats daarvan gebruikt. Volgens de instructies van de burgerbescherming

gaat Sjira langs de kant van de weg liggen. Ik zeg Lev dat hij ook moet gaan liggen. Maar hij blijft staan, zijn kleine, zweterige hand stevig in de mijne. 'Ga meteen liggen', zegt Sjira met stemverheffing om boven de blèrende sirene uit te komen. 'Wat denk je van een spelletje Sandwich Pastrami?' vraag ik Lev. 'Wat is dat?' vraagt hij, zonder mijn hand los te laten. 'Mama en ik zijn de boterhammen,' leg ik uit, en jij bent een plak pastrami, en we moeten zo snel we kunnen een sandwich pastrami maken. Vooruit. Eerst ga jij op mama liggen.' En Lev gaat op Sjira's rug

liggen en omhelst haar zo stevig als hij kan. Ik ga boven op hen liggen, en duw hard tegen de vochtige aarde met mijn handen opdat ik ze niet plet. 'Dit voelt goed', zegt Lev, en hij lacht. 'Pastrami zijn is het beste deel', zegt Sjira onder hem. 'Pastrami!' schreeuw ik. 'Pastrami!' schreeuwt mijn vrouw. 'Pastrami!' schreeuwt Lev met beverige stem, ofwel van opwinding, ofwel van angst. (...) En dan horen we de klap. Hard, maar ver weg. We blijven lange tijd op elkaar liggen, zonder te bewegen. Mijn armen beginnen pijn te doen van het dragen van mijn eigen gewicht. Vanuit mijn ooghoek zie ik andere automo-

bilisten die op de weg hebben gelegen opstaan en het stof van hun kleren vegen. Ook ik sta op. 'Ga liggen', zegt Lev, 'ga liggen, papa. Je verpest de sandwich.' Ik ga weer even liggen, en zeg: 'Oké, het spel is uit. Wij hebben gewonnen.'

(Keret, 2013: 171-173)

Keret illustreert treffend hoe creatief ouders kunnen zijn in het beschermen van hun kinderen. Het zegt ook veel over de psychische gezondheid en weerbaarheid van Levs ouders. Je zou elk kind opvoeders wensen die in staat zijn om bij dreigend gevaar een broodje pastrami te bedenken.

“ Een zo normaal mogelijk leven en continuïteit in de opvoedingsomgeving zijn beschermende factoren ”

Opvoeden in tijden van oorlog en onderdrukking
Opvoeders in oorlogstijd kampen vaak met angst. Angst dat de bommen dit keer niet een eind verderop maar bij hen in de tuin vallen, angst voor de kloppende deur. De angst die kinderen van deze opvoeders ervaren wordt in hoge mate bepaald door de angst die hun ouders ervaren. De psychische gezondheid van vluchtelingenouders heeft invloed op de psychische gezondheid van hun kinderen. Angst en depressie bij vluchtelingenouders hebben een voorspellende waarde op de mate waarin hun kinderen later last hebben van internaliserende en externaliserende gedragsproblemen (Fazel et al., 2012).

In situaties van gedwongen migratie staat het gezinsleven per definitie onder druk, zowel voor, tijdens, als na de vlucht. Vaak is voor de vlucht de gezinssamenstelling al veranderd als gevolg van de geweldsomstandigheden. Ouders zijn soms aan het front, ondergedoken, overleden of al eerder gevlucht. Leven in oorlog of onderdrukking en gedwongen migratie vragen van alle gezinsleden offers die vaak tot spanningen leiden. De onderlinge gehechtheid van het gezin blijkt een belangrijke voorspellende factor te zijn voor de succesvolle integratie van vluchtelingenjongeren in de nieuwe maatschappij (McMichael et al., 2011).

Een zo normaal mogelijk leven en continuïteit in de opvoedingsomgeving zijn beschermende factoren als het erom gaat wat de ontvangende samenleving kan doen voor vluchtelingenkinderen. De steun die gevluchte gezinnen ervaren vanuit sociale netwerken in de gastlanden is van beslissende invloed op het welzijn van ouders en kinderen. Het doen van (vrijwilligers)werk in het gastland en het verwerven van de taal dragen bij aan het vergroten van dit onontbeerlijke sociale netwerk. Het gevoel er niet bij te horen, buitengesloten of gediscrimineerd te worden, heeft

een negatief effect op het welzijn van vluchtelingenkinderen. Contact met leeftijdsgenoten in het gastland en positieve schoolervaringen gelden juist als beschermende factoren. Deze beschermende factoren staan onder druk als de vluchtelingenkinderen vaak moeten verhuizen. Naarmate kinderen tijdens de asielprocedure meer verhuizingen meemaken, is het slechter gesteld met hun psychische gezondheid (Fazel et al., 2012; Nielsen et al., 2008).

Implicaties voor de opvang van vluchtelingengezinnen
Direct na de Tweede Wereldoorlog nam Mulock Houwer het op voor de NSB-kinderen die op dat moment in aparte kampen zaten opgesloten. Hij vond dat ze zo snel mogelijk weer een plaats in de gemeenschap moesten krijgen:

De NSB-jeugd moet zo gauw mogelijk haar oorlogsetiket kwijttraken en daarvoor is het nodig dat de noodkampen opgeheven worden vóór ze tot kinderrampen verworden. (...) Niets is zo fataal en in strijd met elk gezond principe van heropvoeding als het gescheiden houden van kinderen van de volksgemeenschap waar zij thuishoren. (Mulock Houwer et al., 1946: 27)

Vluchtelingenkinderen hebben geen heropvoeding nodig, maar gaan wel gebukt onder een ‘oorlogsetiket’, in die zin dat ze ‘asielzoeker’ zijn, iemand die in een asielzoekerscentrum woont. De Nederlandse asielzoekersopvang representeert in de kern een discriminatoir regime waarin vluchtelingenkinderen van andere kinderen in de ‘volksgemeenschap’ gescheiden zijn. Door vluchtelingenkinderen letterlijk buiten de samenleving te plaatsen, wordt een proces van ‘othering’ versterkt. Het begrip ‘othering’ linkt aan het Nederlandse ‘wij-zijdenken’, maar met het Engelse ‘othering’ komt veel

beter het proces tot uiting waarbij de meerderheidsgroep de minderheidsgroep diskwalificeert als ‘niet zoals wij’ en ‘niet bij ons horend’ en er langzamerhand van overtuigd raakt dat de minderheidsgroep een ander soort mens, een mens van minder waarde, representeert (Grove & Zwi, 2006). Ik denk dat het proces van ‘othering’ in de kiem gesmoord kan worden door asielzoekers zo snel mogelijk letterlijk midden in de samenleving te plaatsen.

Voor veel ouders blijkt het verblijf in een asielzoekerscentrum een grote uitdaging te vormen voor de opvoeding. Het gebrek aan privacy in de woningen als ze samen met hun kinderen op een kamer moeten slapen, de bemoeienis van andere vluchtelingenouders met de opvoeding, niet zelf kunnen bepalen hoe laat er gekookt wordt, zijn voorbeelden van problemen die ouders ervaren rondom de opvoeding in asielzoekerscentra. Ze lijken samen te brengen onder gevoelens van machteloosheid en autonomieverlies die een ouder in een Iers onderzoek treffend onder woorden bracht:

Je hebt geen leiding meer. Als een zombie wacht je op de volgende instructies van het management. Hoe kan je een goede ouder zijn, als je geen controle hebt over je eigen leven en het leven van je kind niet kan controleren? Alle macht is van je afgenomen. Wie voedt dan wie op? (Ogbu et al., 2014, vertaling CvO)

In Nederlands onderzoek naar opvoeding in asielzoekerscentra komen naast bovengenoemde problemen het veelvuldig verhuizen en het langdurige verblijf in de geïsoleerd gesitueerde centra herhaaldelijk terug als belemmeringen voor een normale opvoeding (Kloosterboer, 2009: 115-118). Bij aankomst in Nederland kampen veel vluchtelingenkinderen met angst, depressie en traumatische stressklachten (Van Os et al., 2016). Daarom is er allereerst rust en stabiliteit nodig. Veel gezinnen zijn zelf in staat om te herstellen en beschikken over voldoende veerkracht om zich zonder gespecialiseerde hulp te herpakken (Ogbu et al., 2014). De vele verhuizingen die gezinnen in de eerste maanden van hun verblijf meemaken, zijn schadelijk omdat ze juist de instabiliteit en onvoorspelbaarheid in het leven van de kinderen vergroten.

Mijn collega's Margrite Kalverboer en Elianne Zijlstra hebben in het *Best Interests of the Child-Model* systematisch uitgewerkt wat het betekent als ouders ouders mogen en kunnen zijn en hoe zij dan de ontwikkeling van hun kinderen waarborgen. Deze ouders bieden hun kinderen adequate verzorging, een veilige fysieke directe omgeving, een affectief klimaat en een flexibele opvoedingsstructuur. Ze tonen adequaat voorbeeldgedrag en interesse in het kind. Tot slot was er voldoende continuïteit in de opvoeding en verzorging in het verleden en is dit ook in de toekomst gewaarborgd (Kalverboer & Zijlstra, 2006: 31-32). De inrichters van het opvangbeleid zouden hun beleidskeuzes langs de maatstaven van dit *Best Interests of the Child-Model* moeten leggen, waarbij de vraag centraal staat of de opvang ouders in staat stelt om hun rol van opvoeders op

zich te nemen. Dat vloeit ook voort uit de verplichtingen die de overheid is aangegaan met de ondertekening van het VN-Kinderrechtenverdrag. In artikel 5 van dat Verdrag staat dat de overheid de verantwoordelijkheden van ouders om te voorzien in passende leiding en begeleiding van het kind moet eerbiedigen. Ter inspiratie formuleer ik drie kernaanbevelingen voor een andere asielopvang die meer in lijn is met de eisen uit het VN-Kinderrechtenverdrag.

Kleinschalige welkomstcentra en reizende ambtenaren

Vang asielzoekende gezinnen in eerste instantie voor een periode van maximaal drie maanden op in kleinschalige welkomstcentra waar ze op adem kunnen komen, voorbereid worden op de asielprocedure en daar een start mee maken – waarbij de IND-ambtenaren naar hen toe komen in plaats van andersom –, waar de kinderen én ouders basiskennis van het Nederlands verwerven en waar het gezin voorbereid wordt op een – al dan niet tijdelijke – plaats in een inclusieve maatschappij. Verschaf direct na aankomst zoveel mogelijk autonomie aan gezinnen zodat ouders zelf vorm kunnen geven aan de opvoeding. Zorg in die periode voor een toegankelijk, respectvol en, als het even kan, opgewekt management.

Toegankelijke systemische hulp

Heb aandacht voor het feit dat ouders en kinderen een reeks van ingrijpende levensgebeurtenissen hebben meegemaakt voor en tijdens de vlucht die een grote druk legt op de opvoeding en de relaties binnen het gezin. Tegelijkertijd mag niet uit het oog worden verloren dat deze vluchtelingenouders in staat zijn geweest om hun kinderen voor de grootste mogelijke gevaren te beschermen. Zorg dat systemische hulp met speciale aandacht voor de onderlinge communicatie laagdrempelig en vrij toegankelijk is als veiligheid en stabiliteit alléén niet voldoende blijken te zijn om te herstellen. Dit kan bijvoorbeeld via de meergezinsgroepen, een methode die is ontwikkeld door Centrum '45 en die tot doel heeft om de opvoedingskwaliteiten van ouders te versterken, hen te leren omgaan met chronische stress en de veerkracht van gezinnen te vergroten (Mooren & Bala, 2016).

Een reguliere plaats in de samenleving

Schaf, op de welkomstcentra na, alle asielzoekerscentra af en huisvest gezinnen zo snel mogelijk in gewone woningen van waaruit ze een zo normaal mogelijk leven kunnen leiden. Een leven waarin school, werk, sport, cultuur en contacten in de buurt hen helpen om enerzijds zichzelf te herwinnen en anderzijds hun plaats in de gastlanden te herwinnen, om het even of die nu tijdelijk is of blijvend. ★

Dit artikel is een bewerking van de Mulock Houwer-lezing 2016, uitgesproken op 24 november 2016.

CARLA VAN OS is orthopedagoog en jurist. Ze werkt als onderzoeker bij het Onderzoeks- en Expertisecentrum voor Kinderen en Vreemdelingenrecht aan de Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen.

LITERATUUR:
zie pedagogiek.nl/literatuurlijst